

**«ЄЛИЗАВЕТА» ГАЛИНИ МОГИЛЬНИЦЬКОЇ:
ЖАНРОВА ГІБРИДНІСТЬ, ХРОНОТОП І ЕТИКА ЦІЛІСНОСТІ**

**“YELYZAVETA” BY HALYNA MOHYLNYTSKA:
GENERIC HYBRIDITY, CHRONOTOPE, AND THE ETHICS OF INTEGRITY**

Нечиталюк І.В.,

orcid.org/0000-0001-8826-2766

кандидат філологічних наук,

*доцент кафедри української літератури та компаративістики
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова*

Різникова Я.О.,

orcid.org/0009-0003-5993-2603

заступник директора

*Департаменту культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культурної спадщини
Одеської облдержадміністрації*

У статті досліджено жанрову природу поеми Галини Могильницької «Єлизавета» (із книги «Імена»). Письменниця належить до покоління шістдесятників, цей факт знаходить своє втілення в своєрідному мистецькому пафосі зазначеного художньо-мистецького феномену.

Мета дослідження: обґрунтувати історіософську природу поеми через аналіз її жанрової гібридності, специфіки художнього простору й часу (хронотопу), системи мотивів та етичної проблематики твору. Доведено, що «Єлизавета» є жанровим гібридом, який поєднує епічний (саговий), лірико-психологічний та драматико-дискурсивний модуси. Це дозволяє авторці трансформувати велику історичну хроніку в екзистенційний досвід окремої особистості.

Також у роботі охарактеризовано хронотоп поеми, який побудовано на антитезі тепла (Русь/Київ) та холоду (Північ/Норвегія), де пороговим простором виступає дорога (лімінальний хронотоп). Розкрито семантику ключових наскрізних мотивів (холод, вода, корона, казка, міфологема Рагнароку) та специфіку інтердискурсивності (співіснування християнського канону та скандинавського язичницького пантеону). Визначено етичне ядро поеми (зокрема, у розділі «Душа і плоть»), яке полягає в утвердженні ідеї антропологічної та моральної цілісності людини, неприйнятності подвійних стандартів і зручних самовиправдань. Досліджено ритмомелодійну структуру твору, яка гнучко адаптується під емоційне та змістове навантаження конкретних сюжетних вузлів.

Поема Галини Могильницької «Єлизавета» постає не просто художньою реконструкцією минулого, а дієвою моделлю морального мислення, де приватна травма та біль героїні трансформуються в своєрідний універсальний культурний заповіт.

Ключові слова: Галина Могильницька, «Єлизавета», історіософське письмо, жанрова гібридність, хронотоп, лімінальність, етика цілісності, інтердискурсивність, система мотивів.

The article examines the generic nature of Halyna Mohylnytska's poem "Yelyzaveta" (from the book *Names*). The writer belongs to the generation of the Sixtiers, and this generational affiliation is reflected in the distinctive artistic pathos of her work.

The aim of the study is to substantiate the historiosophical nature of the poem through an analysis of its generic hybridity, the specific features of its artistic space and time (chronotope), its system of motifs, and the ethical issues addressed in the work. It is demonstrated that "Yelyzaveta" is a generic hybrid that combines epic (saga-based), lyrical-psychological, and dramatic-discursive modes. This enables the author to transform a large-scale historical chronicle into the existential experience of an individual.

The study also characterizes the poem's chronotope, which is constructed around the antithesis of warmth (Rus'/Kyiv) and cold (the North/Norway), with the road functioning as a threshold space (a liminal chronotope). The semantics of the key recurring motifs (cold, water, the crown, the fairy tale, and the mythologeme of Ragnarök) as well as the specific features of the poem's interdiscursivity, namely the coexistence of the Christian canon and the Scandinavian pagan pantheon, are examined. The ethical core of the poem, particularly in the section "Soul and Flesh," is identified as the affirmation of the idea of human anthropological and moral integrity and the rejection of double standards and convenient self-justifications. The study further explores the poem's rhythmic and melodic structure, which flexibly adapts to the emotional and semantic demands of particular narrative nodes.

Halyna Mohylnytska's poem "Yelyzaveta" thus emerges not merely as an artistic reconstruction of the past but as an effective model of moral thought, in which the protagonist's private trauma and suffering are transformed into a distinctive universal cultural testament.

Key words: Halyna Mohylnytska, "Yelyzaveta," historiosophical writing, generic hybridity, chronotope, liminality, ethics of integrity, interdiscursivity, system of motifs.

Постановка проблеми. Поема Галини Могильницької «Єлизавета» (у складі книжки «Імена») належить до типу історіософського письма, де історія не зводиться до відтворення подій чи реконструкції «костюмної» епохи, а стає способом поставити принципові питання про людину: як формується моральний вибір у межах соціального статусу, що робить із суб'єктом травма зради, де проходить межа між приватним болем і культурним заповітом, і чи можлива цілісність там, де світ звик легалізувати розщеплення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема жанрової гібридності досить предметно досліджена багатьма як зарубіжними (відомі праця Цветана Тодорова, Жака Деріди), так і вітчизняними літературознавцями (дослідження Олени Галети, Лесі Демської-Будзуляк, Ніни Копустянської, Анатолія Ткаченка). Науковці осмислюють нові жанрові утворення та надають їм чітких характеристик. Нас передовсім цікавитиме жанр поеми, гібридна природа якої є змістоорганізуючим чинником.

Творчість Галини Могильницької потрапила в поле зору науковців одразу, як тільки це стало можливим у зв'язку з громадсько-політичною діяльністю письменниці (нагадаємо, що авторка належить до дисидентського руху за що переслідувалася радянською владою). Тільки у 1971 році долаючи ряд упереджень і заборон професор Євген Прісовський написав літературознавчу розвідку «Напруга віку і слова» [5], у якій високо оцінює мистецький талант Галини Могильницької. Також цікавими є публікації Дмитра Кременя, Святослава Караванського [3, с. 31–32], Георгія Горста [1], Романа Кракалії, Сергія Дмитрієва [2, с. 4–11]. Принагідно зазначимо, що дослідженню творчості Галини Могильницької присвячено достатня кількість курсових, дипломних та магістерських робіт студентів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова та учнівських дослідницьких робіт конкурсу-захисту Малої академії наук секції «Українська література».

Метою статті є дослідження жанрової природи поеми «Єлизавета» та обґрунтування її естетичної цілісності.

Для досягнення поставленої мети слід вирішити наступні **завдання**:

- дослідити жанрову природу поеми «Єлизавета»;
- встановити часопросторові особливості поеми;
- виокремити лімінальні особливості хроно-топічної будови поеми «Єлизавета».

Виклад основного матеріалу. Жанрова природа твору визначається не однією класичною класифікацією, а радше механікою перемикачів між різними поетичними режимами. «Єлизавета» працює як гібридна форма: епічний (саговий) модус із панорамною оповіддю та урочистою декламаційністю поєднано з лірико-психологічним модулем, що виводить на перший план інтимні стани героїні; до цього додається драматико-дискурсивний пласт – сцени, в яких фабула відступає перед етичним і майже богословським диспутом. Саме ця рухлива жанрова структура забезпечує головний ефект поеми: вона може звучати як сага про XI століття, але водночас – як сучасний текст про механізми внутрішнього самозахисту, про рани, які «не видно», і про суспільні норми, що вчать людину зраджувати себе.

За формальними ознаками поема «Єлизавета» має класичну будову: пролог, 18 частин і епілог. Поема починається з моменту найвищого щастя – єднання з коханим і водночас офарбленого почуття суму за вітчизною, і – завершується в точці старечого спокою героїні. Це створює ефект замкненого життєвого кола та підкреслює філософську зрілість її спогадів.

У «Пролозі» кількома вдалими штрихами розповідається історія кохання Єлизавети і Гаральда. Галина Могильницька вже на цьому етапі обирає оригінальний сюжет оминаючи увагою процес заручин, на відміну від, наприклад, Івана Франка, який вперше опублікував у часописі «Літературно-науковий вісник» (1907 р.) переклад «Саги про Гаральда Сурового» середньовічного норвезького письменника Сноррі Стурлусона. Пісня Гарольда про кохану дівчину має назву «Віси Радості», проте Франко назвав свій переклад співзвучно з першим рядком саги «Пісня про дівчину з руської країни».

З текстів норвезького епосу стає відомо, що Ярослав Мудрий відмовив у сватанні Гаральду, який був бідним і не мав династичних перспектив, а тому змушений мечем здобувати собі багатства і славу. Блискуче впоравшись з цим завданням, Гаральд отримав благословення від Ярослава Мудрого.

Іван Франко оминув увагою подальшу долю Гаральда і зосередив оповідь тільки на його зв'язі на шляху до руки Єлизавети. У тексті рефреном звучать рядки:

«А проте дівчина з руської країни,

Що в короні сяє, мене не приймає» [6, с. 681–683].

Князівна в тексті не має реплік чи дій. Вона постає як статичний, майже божественний образ – «що в короні сяє». Ця корона водночас є нагаду-

ванням про її високий княжий статус у Києві, через який Ярослав Мудрий спершу й відмовив бідному чужоземцю.

У поемі Галини Могильницької Єлизавета має сильний голос, вона є головною персонажем. Система образів поеми побудована навколо її постаті і наративно поема організована так, що «велика історія» постає передусім крізь жіночу свідомість.

Події – прибуття, коронація, похід, загибель короля – не існують у творі як нейтральні факти хроніки; вони стають сенсорними та емоційними ударами, що змінюють внутрішню конфігурацію героїні.

Отже, повертаючись до розмови про композицію поеми «Єлизавета» слід відмітити, що текст містить кілька вставних конструкцій. Таким вкрапленням є історія Тори Торбергдоттир, коханки (наложниці) або другої дружини Гаральда. Образ Тори змальовується таким, що пробуджує симпатії читачів, попри той факт, що вона є суперницею головної героїні, причиною її страждань. Розуміючи, що наявність у Тори дітей призведе до династичних суперечок Єлизавета просить Бога, щоб він не допустив народження у неї хлопчика:

«Коли розмірився, що сина
Йому народить Єлісіф...
Сказала тихо: «Я просила,
Щоб Бог цього не допустив.
Щоб не призвів Гаральду мати
Синів од різних матерів,
Й не став оружно брат на брата
Син Тори – з сином Єлісіф» [4, с. 179].

Шляхетність Єлизавети прослідковується як у її вчинках так в її помислах. Оповідь постійно коливається між публічним і приватним: там, де говорить двір і народ, відчутні ритуал, церемоніал, легітимація влади; там, де фокалізація зосереджується на Єлісіф, історія перетворюється на екзистенцію – на досвід холоду, незворотності, відчуження та зламаної надії. Завдяки цьому поема здійснює важливий аксіологічний зсув: історія тут стає не «про королів», а про людину, яку історія робить заручницею, але не позбавляє права на внутрішню правду.

Розділ «Казка для нащадків» теж є вставною конструкцією, яка не рухає сюжет, проте несе етичне навантаження. Лірична героїня міркує над своєю долею і ніби проглядаючи в майбутнє знає, що її історія кохання житиме у піснях і легендах.

Система мотивів у «Єлизаветі» виконує не декоративну, а структурну роль. Холод перестає бути кліматом і стає психоемоційним кодом: способом описати стан, у якому соціальна величність купується ціною внутрішнього заціпеніння.

Вода теж постає як межа між світами: Дніпро – пам'ять ідентичності, море – простір втрати й невідомості. Корона в тексті амбівалентна: вона не лише легітимує, а й «обручає» – перетворюється на знак обов'язку, який дисциплінує афект і навчає «тримати обличчя» там, де серце кричить. Казка, що з'являється начебто як нічна розрада, поступово набуває поетологічного статусу: казка стає моделлю письма, культурною технологією витримування болю, способом передати нащадкам те, чого не може втримати гола фактографія.

Рагнарок – міфологема скандинавського світу – працює як когнітивна схема внутрішньої катастрофи: валяться «давні боги», руйнуються опори, вмирають «правди-міражі», і ця міфологічна мова робить психологічний процес видимим без сучасної термінології.

Авторка з великою обережністю говорить про зміну епох, про поступове прийняття вікінгами християнської моралі, зі співчуттям до їх втрати:

«А Єлісіф стояла між почтом своїм самотня
Й чула, як гине в людях їх древній бог,
Як віра нова в їх душі входить безповоротно,
І як у душі щокожній вирує свій Рагнарок» [4, с. 227].

Хронотоп «Єлизавети» побудований на семантичній опозиції двох просторів, кожен із яких має не лише географічний, а й морально-психологічний сенс. Русь/Київ функціонує як зона тепла, первісної цілісності, пам'яті дому; Північ/Норвегія – як зона холоду, дисципліни, соціальної ролі, що регламентує навіть право на сльози. Між ними розташований пороговий простір дороги – море, лодія, горизонт, за яким «не вернуть назад». Це лімінальний хронотоп переходу: героїня змінює статус, а разом із ним – можливості бути собою. Важливо, що мотив незворотності тут не просто фабульний; він працює як етичний тиск, що поступово формує в поемі ключову «травматичну» семантику слова-рани: ніколи.

У цьому сенсі образ Єлизавети сприймається як образ жінки-медіаторки між культурами, землями, політичними світами. Вона поєднує Русь і Норвегію, південні й північні культурні коди, пам'ять дому й обов'язок королеви. Її жіночість не зводиться до приватного почуття, але й не розчиняється у державній ролі. Вона існує між цими полюсами – і саме в цьому міжпросторі народжується її внутрішня драма.

Окремої уваги заслуговує інтердискурсивність поеми. Християнський канон і скандинавський міфологічний пантеон співіснують у тексті не як енциклопедична екзотика, а як художня фіксація

епохи перехідності й водночас як спосіб показати: суб'єкт шукає опори в конкуруючих системах смислу. У цьому зіткненні кодів, де поруч звучать молитва та імена давніх богів, виникає додаткова глибина: зовнішні системи можуть давати мову, символи, ритуали, але остаточний моральний вибір усе одно формулюється зсередини – там, де людина мусить визначити, чи має вона право виправдати розщеплення.

Етичним центром твору стає проблема цілісності, найяскравіше артикульована в розділі «Душа і плоть». Тут поема різко виходить із площини «історичної оповіді» в площину антропології: чи можна морально розділити людину на частини й тим легітимувати зраду, подвійні стандарти, зручні виправдання? Спроба пояснити гріх «плоттю», залишивши «душу» недоторканою, наштотується на спротив героїні, який є не лише емоційною реакцією, а принциповою позицією: людина цілісна, і моральна відповідальність не допускає комфортного монтажу виправдань. Князівна попри юний вік вступає в палку полеміку з монахом:

«– Душа і плоть... Хіба ж, мій любий отче,
Господь творив людину із шматочків?
Оце – душа, це – плоть, це – дух, це – розум...
Немов мозаїка: що схочеш, те і зложиш!
Але й мозаїку зі смальти, скла й бурштину
Майстри вкладають в цілісну картину.
То чи ж людей ділить на частки гоже?
Людина ж – образ і подоба Божа!» [4, с. 191].

У структурі поеми цей епізод виконує роль внутрішнього суду: історична фабула перетворюється на етичний аргумент, а приватний біль – на універсальну проблему.

Ритмомелодика поеми підпорядкована не механічному дотриманню одного метра, а семантичній доцільності. У травматичних вузлах інтонація стискається, дробиться, повторюється, передаючи заціпеніння й внутрішній холод; в епічних фрагментах рядок розгортається ширше, набуває

декламаційної повноводності; у діалогічних філософських місцях ритм наближається до ритму аргументації, зберігаючи поетичний натиск. Так формується відчуття «хвилі» – де ритм перестає бути лише зовнішньою формою, а віддзеркалює структуру переживання героїні.

У підсумку «Єлизавета» постає як поема, що пропонує не просто історичний сюжет, а модель морального мислення. Її історіософський горизонт полягає в тому, що приватне переживання героїні переходить у площину пам'яті й заповіту: від болю – до сенсів, від катастрофи – до етичної позиції, від особистої історії – до культурного універсуму. Саме тому фінальна формула віри й любові звучить не як риторична «крапка», а як вистражданий висновок: світ тримається не силою, а моральною відповідальністю – тим, що не дозволяє силі перетворитись на насильство й нелюдність.

Отже, поема «Єлизавета» Галини Могильницької є вагомою реплікою в діалозі текстів сучасної української історіософської поезії. Авторка не просто реконструює історичне минуле, а створює універсальну модель морального мислення. У тексті приватна травма й біль жінки-королеви трансформуються в глобальний культурний заповіт, актуальний для сучасного соціокультурного контексту.

Перспективи подальших досліджень потребують зіставлення художнього світу Галини Могильницької із автентичними скандинавськими джерелами (ісландськими сагами, королівськими хроніками, поезією скальдів, зокрема віршами Гаральда Суворого), що дозволить точніше оцінити специфіку авторської деконструкції та трансформації історичних міфів.

Окремим плідним вектором може стати вивчення поеми крізь призму феміністичного критичного дискурсу, зокрема аналіз проблеми жіночої суб'єктності, психології материнства та проживання політично вмотивованої депортації («чужини») жінкою епохи Середньовіччя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горст Г. Дві гордості – з одного витoku. Галина Могильницька, «Рогніда», ліро-епічна поема. Газета «Чорноморські новини» 2001. 25 липня.
2. Дмитрієв С. Задивлена у глибини сторіч [вступна стаття про життя та творчість Г. Могильницької] / Могильницька Г. *Імена. Поеми*. Київ: Український пріоритет, 2017. С. 4–11.
3. Караванський С. Поки грім не вдарить. Щира бесіда. «Національна трибуна» 1994. 14 грудня. С. 31–32.
4. Могильницька Г. *Імена. Поеми* Київ: Український пріоритет, 2017. 308 с.
5. Прісовський Є. Напруга віку і слова. «Літературна Україна» (Київ). 1971. 6 січня.
6. Франко І. Зібрання творів у 50 т. Т. 12. *Поетичні переклади та переспіви*. Київ: Наукова думка, 1978. С. 681–683.



Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 31.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026